

K. Zarzycki, W. Wojewoda, Z. Heinrich (red.) 1992. *Lista roślin zagrożonych w Polsce*. Wyd. 2, Inst. Bot. im. W. Szafera, PAN, Kraków.

Stanowiska czarki szkarłatnej *Sarcoscypha coccinea* w Lasach Oliwskich

Polodowcowa, unikatowa rzeźba terenu Lasów Oliwskich (Trójmiejski Park Krajobrazowy) sprawia, że występuje tu wiele różnorodnych mikrosiedlisk o charakterze quasi-naturalnym z bogatą i liczną florą grzybów. Szczególna rola przypada gatunkom należącym do saprofitów — dzięki nim następuje rozkład i mineralizacja szczątków organicznych: opadłych liści oraz gałęzi, pniaków i martwych drzew. Wśród tutejszych saprofitów, zaliczonych przez Wojewodę i Ławrynowicz (1992) do gatunków zagrożonych, znalazła się m. in. monetka kleista *Oudemansiella mucida*, mądziak psi *Mutinus caninus*, gwiazdosz frędzelkowaty *Geastrum fimbriatum*, wchodzący w związki mikoryzowe z modrzewiem, borowiec dęty *Boletinus cavipes*, krążkówka żyłkowana *Disciotis venosa* oraz opisana poniżej czarka szkarłatna *Sarcoscypha coccinea*.

Czarka szkarłatna, syn.: *Scypharia coccinea* Quél., *Plectaria coccinea* Fuck., *Peziza coccinea* Jacq., *Peziza imperialis* Beck, należy do klasy workowców (woreczniaków) *Ascomycetes*, rzędu kustrzebkwców *Pezizales*, rodziny czarkowatych *Sarcoscyphaceae*.

Młode jej owocniki są pucharkowate, później przybierają kształt miseczek (apotecja), o nieco zawiniętym i karbowanym brzegu, średnicy 1–5 (8) cm (ryc. 1 na I str. okładki). Wnętrze owocnika jest gładkie, jaskrawoczerwone, karminowe lub szkarłatne; część zewnętrzna ma drobnoziarnistą strukturę i kolor brudno-biało-ochrowy. Rzadko pojawiają się egzemplarze o jasno wybarwionym wnętrzu. Bezbarwne, gładkie, podłużnie eliptyczne zarodniki osiągają wymiary $15\text{--}42 \times 8,5\text{--}15 \mu\text{m}$ i zawierają dwa skupiska licznych kropelek olejku. Warstwa rodzajna (*hymenium*) znajduje się po wewnętrznej stronie owocnika. Niewielki trzon ($1\text{--}3 \times 0,2\text{--}0,4$ cm) ma kolor cynobrowo-czerwony, w dolnej części jest biało owłosiony. Mięszk, bez specjalnego zapachu, jest cienki i kruchy. W owocnikach nie wykryto toksyn, lecz nie przedstawiają one żadnych wartości kulinarnych. Były natomiast stosowane przez północnoamerykańskich Indian jako środek leczniczy na rany (Dermek, Pilát 1990). Prawdopodobnie owocniki te zawierają związki antybiotyczne, co nie jest rzadkością wśród wielkoowocnikowych grzybów (*macromycetes*), gdyż stwierdzono występowanie antybiotyków u ponad 500 gatunków z tej grupy, należących do ok. 50 rodzajów (Wasser 1990).

Owocniki czarki wyrastają na opadłych gałęziach drzew liściastych: lip, olch, wierzb, dębów — zwykle zagłębionych w ściółce; pojawiają się często w marcu pośród topniejącego śniegu. Odnotowano fakt tworzenia się owocników w okresie łagodnych zim: w grudniu oraz w styczniu i lutym. W końcu kwietnia lub na początku maja następuje koniec owocowania. Najczęstszym siedliskiem czarki szkarłatnej są lasy łęgowe. Dotychczas znanych jest jedynie kilkanaście krajowych stanowisk tego gatunku grzyba. Występują one w rozproszeniu na całym terytorium Polski, m. in. w Puszczy Białowieskiej, Ojcowskim Parku Narodowym, Borach Tucholskich, Karpatach, Górcach i Pieninach (Wojewoda 1993).

Pojawiają się coraz liczniejsze postulaty polskich mikologów o umieszczeniu czarki szkarłatnej na liście gatunków całkowicie chronionych. Znalazła się ona na „Czerwonej liście...”, gdzie zaliczono ją do kategorii „narażone” (V — vulnerable). Oznacza to, że wraz ze 170 innymi gatunkami grzybów czarkę można będzie w najbliższej przyszłości przesunąć do kategorii gatunków wymierających, na

Ryc. 2. Położenie stanowiska 1 i 2 czarki szkarłatnej na obszarze Lasów Oliwskich: x — stanowisko. — Situation of locality 1 and 2 in Oliwa Forests: x — locality

skutek dalszego negatywnego oddziaływania różnych czynników na środowisko przyrodnicze (Wojewoda, Ławrynowicz 1992, Grzywacz, Nieto 1989).

W Lasach Oliwskich dotychczas odnotowano dwa stanowiska czarki szkarłatnej; oba położone są na obszarze Doliny Radości (ryc. 2).

Stanowisko 1 zlokalizowane jest w odnodze wymienionej doliny — Dolinie Bobrów — w lesie łągowym, rosnącym wzdłuż Potoku Oliwskiego w pobliżu „Kamiennego Mostu” — oddz. 125h, Leśnictwo Matemblewo, obręb Oliwa, Nadleśnictwo Gdańsk. Drzewostan tworzy głównie jesion wyniosły oraz olchy: czarna i szara; w domieszce jest brzoza brodawkowata, świerk i sosna pospolita. Do interesujących roślin runa należy fiołek przedziwny *Viola mirabilis* oraz łuskiewnik różowy *Lathraea squamaria*, pasożytujący na korzeniach olch; występuje tu dość licznie chroniony wawrzynek wilczełyko *Daphne mezereum*. Owocniki czarki pojawiają się od połowy marca do końca kwietnia na opadłych, porośniętych przez higrofilne mchy gałęziach jesionu (?) i olchy, często przykrytych cienką warstwą opadłych butwiejących liści. W latach 1991—1994 owocniki wyrastały w 3—4 blisko położonych koloniach, liczących łącznie 18—23 egzemplarzy; w 1994 r. pierwsze owocniki autor napotkał 12 marca, w roku bieżącym ('95) — 18 lutego (4 kolonie, 11 egzemplarzy, największy owocnik mierzył ok. 5 cm średnicy; koloniom towarzyszyły dwa owocniki innego wczesnowiosennego grzyba — żagwi zimowej *Polyporus brumalis*). Zauważono, że owocniki czarki stanowią pożywienie świdrzyków pospolitych *Clauisilia dubia* (gat. ślimaka) — czego dowodem są liczne powierzchniowe uszkodzenia (widać to na ryc. 1). Prawdopodobnie wymienione ślimaki przyczyniają się do rozsiewania zarodników grzyba; zjawisko to nosi nazwę malakochoria.

Stanowisko 2 położone jest również w łągu olchowo-jesionowym, porastającym północny brzeg dopływu Potoku Oliwskiego — Diczego Potoku (nazwa nieoficjalna) — oddz. 126p, Leśnictwo Matemblewo. Napotkano tu dwie odległe kolonie owocników (2 i 4 egzemplarze w 1993 r.), które pojawiały się w tym samym czasie, co owocniki na poprzednim stanowisku. W roku bieżącym dotychczas nie napotkano żadnego owocnika. Ciekawostką jest występowanie w lesie rzadkiej paproci — nasięźrzała pospolitego *Ophioglossum vulgatum*. Znaczenie liczniejszej paproci ta występuje wraz z pełnikiem europejskim *Trollius europaeus* i wielosilem błękitnym *Polemonium coeruleum* na fragmencie sąsiedniej źródliskowej łąki. Siedem lat temu zaproponowano utworzenie w tym rejonie (lasu i łąki) rezerwatu florystycznego „Dolina Radości”, licząc na skuteczną ochronę m. in. występujących tu 11 chronionych gatunków roślin oraz w szczególności unikatowego grzyba, jakim jest opisana czarka szkarłatna (Szmytkowski i in. 1990).

Zdaniem autora — konieczne jest objęcie ochroną prawną również stanowiska 1; można tu utworzyć np. użytek ekologiczny. Jednakże najważniejsze jest przekonanie gospodarza lasu (Leśn. Matemblewo) o celowości ochrony unikatowych przedstawicieli oliwskiej flory i mikoflory oraz skłonienie go, aby w trakcie trzebieży, pozyskiwania drewna itp. oszczędzono siedliska tego rzadkiego gatunku grzyba. Obawa zagłady opisanych stanowisk jest uzasadniona, gdyż na obszarze Lasów Oliwskich podczas zabiegów gospodarczych ma miejsce często dewastacja wierzchniej warstwy gleby z jednoczesnym, nierzadko bezpownym niszczeniem siedlisk unikatowych gatunków roślin i grzybów (Wilga 1994). Warto ochronić czarkę także ze względu na jej piękno, podnoszące znacznie walor estetyczny lasu. Nie bez przyczyny prof. W. Wojewoda (1993) trafnie porównał ją do krokusów (z powodu występowania wśród topniejącego śniegu) i określił mianem szkarłatnej ozdoby oraz prawdziwego klejnotu runa leśnego.

Marcin S. Wilga

PIŚMIENNICTWO

Dermek A., Pilát A. 1990. *Poznajemy grzyby*. Ossolineum, 43, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź.

Grzywacz A., Nieto J. C. 1989. *Grzyby chronione*. PWRiL, s. 25—29, Warszawa.

Szmytkowski G., Wilga M., Garbalewski A., Zieliński S., Buliński M., Jelinowski T., Mieńko W. 1990. *Wstępna lista gatunków roślin stwierdzonych na terenie postulowanym do objęcia ochroną rezerwatową (część Doliny Radości, TPK)*. ZPK, Gdańsk.

Wasser S. P. 1990. *Sjedobnyje i jadowityje griby Karpat*. Wyd. „Karpaty”, 88—91, Użgorod.

Wilga M. 1994. *Zagrożenie stanowisk rzadkich, ciekawych roślin i grzybów w Lasach Oliwskich*. W: *Trójmiejski Park Krajobrazowy 1994*. Terenowy Insp. Straży Ochr. Przynr. przy ZPK, 18—21, Gdańsk.

Wojewoda W., Ławrynowicz M. 1992. *Czerwona lista grzybów wielkoowocnikowych w Polsce*. W: *Lista roślin zagrożonych w Polsce* (red. Zarzycki K., Wojewoda W., Heinrich Z.). Wyd. 2, Instytut Bot. im. W. Szafera PAN, 27—56, Kraków.

Wojewoda W. 1993. *Szkarłatna ozdoba*. Echa Leśne 4: 28.